

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧАННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Коропатов О. М.

У статті розглядаються підстави залучання перекладача в адміністративному судочинстві. Проаналізовано вимоги, що висовуються до перекладача як учасника в адміністративному провадженні. Досліджено окремі проблеми щодо визначення компетентності перекладача. Наведено, що процесуальні дії перекладача слугують засобом закріплення доказів і способом спілкування між суб'єктами процесуальної діяльності.

Ключові слова: залучання, перекладач, адміністративне судочинство, учасник адміністративного провадження.

В статті рассматриваются основания привлечения переводчика в административном судопроизводстве. Проанализированы требования, выдвигаемые к переводчику как участнику административного процесса. Исследованы отдельные вопросы определения компетентности переводчика. Установлено, что процессуальные действия переводчика обеспечивают получение доказательств и являются способом общения субъектов процессуальной деятельности.

Ключевые слова: привлечение, переводчик, административное судопроизводство, участник административного процесса.

The article discusses the founding of the involvement of an interpreter in administrative proceedings. Analyzed requirements put forward to the interpreter as participant of the administrative process. Studied the particular issues of determining competence of interpreter. It is established that the procedural actions of the translator provides consolidation of evidence and are a way of communication of the subjects of procedural activities.

Key words: attraction, translator, administrative proceedings, a participant of the administrative process.

Метою статті є аналіз підстав залучання перекладача щодо сприяння встановлення істини по справі в адміністративному судочинстві.

Україна – багатонаціональна держава, в якій мешкають українці, румуни, поляки, угорці, росіяни, словенці та представники інших національностей. Крім того, наша держава розташована між країнами Європи та Азії і через територію України здійснюється постійна міграція людей. Не всі люди, які перебувають на території України, повною мірою володіють державною мовою. Конституція України в ст. 10 проголошує, що державною мовою є українська [1]. Але кожна людина в Україні має право на захист своїх прав і свобод, у тому числі в органах судової влади.

Мова здійснення судочинства – складник державного суверенітету та конституційного ладу і є одним з атрибутів судочинства, який забезпечує встановлений правовий порядок, невід'ємно супроводжує процес реалізації державою її владних повноважень.

Ст. 12 «Мова судочинства і діловодства в судах» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що судочинство і діловодство в судах України здійснюється державною мовою. Суди забезпечують

рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право людей на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють [2].

Процесуальною гарантією практичної реалізації положень засади мови судочинства в адміністративних судах є участь перекладача.

Як зазначає професор Т.О. Коломоєць, перекладач – це фактично «комунікативна ланка» між учасниками адміністративного судочинства, особа, котра надає лінгвістичну (мовну) допомогу, що усуває лінгвістичні (мовні) перепони в адміністративному судочинстві [3, с. 69]. Без перекладача не можна створити належні умови комунікації між учасниками провадження у справі, якщо деякі з них не володіють мовою судочинства [4, с. 2]. Процесуальні дії перекладача слугують засобом закріплення доказів і способом спілкування між суб'єктами процесуальної діяльності [5, с. 90–91].

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС) визначає процесуальний статус перекладача як учасника адміністративного процесу (поряд із секретарем судового засідання, судовим розпорядником, свідком, експертом, спеціалістом (ст. 61 КАС України) [6].

Перекладач фактично «обслуговує» судовий процес, надає послуги (про це свідчить нормативне формулювання «... оплатити послуги перекладача...» у ст. 71 КАС України), допомагає іншим особам, які беруть участь у справі, звідси й специфіка нормативного закріплення його процесуального статусу [3, с. 68].

Без перекладача суд не може створити належні умови комунікації між сторонами адміністративного судочинства, то у випадках, якщо окремі з них не володіють мовою судочинства, перекладачеві належить найвагоміша роль не лише у реалізації положень засади мови судочинства, а й інших засад адміністративного судочинства, зокрема законності, рівності всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, змагальності сторін, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду та інших.

Перекладач є учасником, який має спеціальні знання, необхідні для здійснення перекладу в адміністративному судочинстві. Його функціональне призначення допомогти суду та іншим особам, які беруть участь у справі, повноцінно спілкуватися з тим учасником адміністративного процесу, який не володіє або неповною мірою володіє державною мовою. З цією метою він здійснює послідовний або синхронний усний переклад того, що відбувається у судовому засіданні, усний чи письмовий переклад документів та інших матеріалів в обсязі, необхідному для учасника адміністративного

процесу, який не володіє або неповною мірою володіє державною мовою; письмовий переклад документів та письмових доказів у справі, що викладені мовою, якою не володіє суд та особи, які беруть участь у справі [7, с. 407]. Наприклад, на першій стадії адміністративного провадження, яка розпочинається зі звернення (письмової позовної заяви) до адміністративного суду особи, яка вважає, що її права, свободи чи законні інтереси в сфері публічно-правових відносин порушені. За змістом норми до ст. 159 КАС України, особа звертається до суду з адміністративним позовом у формі письмової заяви [6]. Письмова позовна заява може бути складена шляхом заповнення бланка позовної заяви, наданого судом. КАС України не встановлено, якою мовою має бути складена позовна заява. Ч. 3 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» встановлено, що сторони, які беруть участь у справі, подають до суду письмові процесуальні документи і докази, викладені державною мовою, що дає підстави стверджувати, що позовна заява складається і подається державною мовою [8]. Пленум ВАС України в п. 11 постанови «Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, примусового повернення і примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні» від 25.06.2009 р. № 1 вказує, що адміністративний позов до адміністративного суду подається у формі письмової позовної заяви, викладеної державною мовою або іншою мовою, з доданим перекладом державною мовою, правильність якого належним чином посвідчена [9]. Особа, яка не володіє мовою адміністративного судочинства, потребує послуг перекладача, як у разі подання нею позовної заяви, так і у разі отримання копії позовної заяви, поданої суб'єктом владних повноважень.

Л.М. Ракітіна стверджує, що перекладач належать до категорії спеціалістів як суб'єктів процесуальних правовідносин, для залучення яких у процесуальному законодавстві є правові підстави [10, с. 9–10]. Н.В. Софійчук із цього приводу вказує, що перекладачем є спеціаліст, який володіє спеціальними знаннями з іноземної мови чи сурдоперекладу та є фахівцем в сфері лінгвістики [11, с. 21].

Схожість функціонального призначення перекладача та спеціаліста полягає в тому, що вони володіють спеціальними знаннями. Погоджуємося з провідним науковцем О.М. Михайловим, який вважає, що перекладач є самостійним суб'єктом процесуальних правовідносин, що пояснюється його правовим статусом, який суттєво відрізняється від статусу спеціаліста в адміністративному судочинстві [12, с. 167].

Відповідно до ч. 1 ст. 70 КАС України, спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій із питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Із визначення можна зробити висновок, що спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання, надає допомогу щодо виявлення, фіксації, огляду доказових матеріалів, застосування для цього необхідних технічних засобів (фотографування, складення схем, планів, креслень тощо).

Участь спеціаліста має важливе значення, оскільки його консультації можуть містити фактичні дані, які підлягають аналізу, зіставленню з іншими матеріалами, і є підставою для висновків щодо обставин справи [6].

Що ж стосується перекладача, то він сприяє здійсненню правосуддя, виступаючи посередником між учасниками адміністративного судочинства, які володіють та не володіють мовою судочинства.

Відповідно до ст. 71 КАС України, перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими. Варто зазначити, що в науковій літературі при визначенні поняття «перекладач» науковці здебільшого використовують визначення, надане в КАС України, в окремих випадках конкретизуючи його.

Так, наприклад, автори навчального посібника «Адміністративне судочинство» за загальною редакцією професора О.П. Рябченко вказують, що перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови іншою, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими [13, с. 102].

Аналогічне визначення подане авторами підручника «Адміністративне процесуальне (судове) право України» за загальною редакцією С.В. Ківалова, які вказують, що перекладач – це особа, що володіє мовою, якою здійснюється адміністративне провадження (тобто державною мовою), та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови іншою або володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими [14, с. 115].

Автори Науково-практичного коментаря Кодексу адміністративного судочинства України за загальною редакцією О.М. Пасенюка, коментуючи норму ст. 71 «Перекладач», вказують, що перекладач має вільно володіти щонайменше двома мовами:

1) державною мовою, тобто мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство;

2) іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу заяв, клопотань, пояснень особи, яка бере участь у справі, показань свідка чи інших доказів.

До такої мови прирівнюється техніка спілкування з глухими, німими чи глухонімими особами [15].

В «Юридичному енциклопедичному словнику» за редакцією А.Я. Сухарєва перекладач визначений як особа, яка є учасником процесу та вільно володіє мовою, якою він здійснюється, і мовою, якою один з учасників процесу дає показання. Участь перекладача є обов'язковою для тих осіб, які беруть участь у справі та не володіють мовою, якою здійснюється провадження у справі [16, с. 319].

У «Словнику базової термінології з адміністративного права» за загальною редакцією Т.О. Коломоєць визначено, що перекладач – це учасник адміністративного процесу, який вільно володіє мовою, якою здійснюється процес, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови

іншою, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими [17, с. 145].

Таким чином, КАС України встановлена вимога до особи перекладача – вільне володіння мовою (технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими), яка дублюється у визначеннях науковців, що, однак, не знайшла належного дослідження та викликає низку зауважень.

Відповідно до ч. 1 ст. 200 КАС України, головуючий у судовому засіданні встановлює особу перекладача, роз'яснює перекладачеві його права та обов'язки, встановлені ст. 71 цього Кодексу, і попереджує його під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [6].

Таким чином, залучення та участь перекладача врегульовані ст.ст. 7, 254 та 255 Цивільно-процесуального кодексу України.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) у ст. 68 «Перекладач» закріплює, що у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача). А у ч. 4 ст. 68 КПК вказується, що перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача. При цьому жодної вказівки на «вільне володіння мовою» КПК не містить, встановлюючи вимогу компетентності до особи перекладача.

Свою чергою, О.О. Покрещук і С.Я. Фурса акцентують на тому, що перекладач в юридичному процесі обов'язково має володіти юридичною термінологією та мати хоча б мінімальний багаж знань у тій чи іншій галузі права [18, с. 89].

При здійсненні пошуку перекладача судді можуть використовувати довідково-інформаційний реєстр перекладачів, користування яким визначено затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 р. № 228 Порядком ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів. Однак володільцем цього Реєстру перекладачів є Державна міграційна служба України, яка здійснює супроводження цього Реєстру.

На практиці Реєстр перекладачів судами фактично не використовується, в цьому Реєстрі не завжди є інформація щодо перекладача, який володіє і розуміє ту мову, якою володіє чи розуміє та особа, для якої необхідно залучити такого перекладача, особливо це викликає труднощі при пошуку перекладача з мови, яку не викладають у школах чи вищих навчальних закладах України. Крім того, з наявної інформації в Реєстрі перекладачів не можна визначити відповідність перекладача критеріям фахівця, а саме: чи достатній він має рівень розуміння тієї чи іншої мови, з огляду на специфіку юридичної термінології, що має важливе значення при здійсненні кваліфікованого перекладу.

Таким чином, необхідність систематизації інформації щодо кваліфікованих перекладачів та забезпечення оплати їх праці є безумовною. Будь-яке звуження вимог до особи перекладача в адміністративному судочинстві (наявність диплома про відповідну філо-

логічну освіту, запровадження додаткових кваліфікаційних іспитів, обов'язковість перебування в реєстрі та ін.) може обмежити суд у можливості забезпечення засади мови судочинства, рівності всіх учасників перед законом і судом.

Аналіз норм ст. 15 КАС України та ч.ч. 1, 3 і 4 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» дає змогу стверджувати, що законодавець як підставу залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві розглядає необхідність здійснення перекладу письмових процесуальних документів і доказів та усних процесуальних дій мовою судочинства.

Наведений висновок підтверджується нормою ч. 1 ст. 71 КАС України, яка пов'язує залучення та участь перекладача в адміністративному судочинстві з необхідністю здійснення усного або письмового перекладу чи сурдоперекладу.

Досліджуючи питання залучення перекладача до участі у кримінальному судочинстві, В.Т. Малярєнко зазначає, що «володіти мовою» означає мати максимальний словниковий запас, бездоганно знати всі правила мови, майстерно говорити, писати і читати, тобто бути грамотною людиною у повному розумінні цього слова [19, с. 5].

Із цих позицій учасник адміністративного судочинства має вільно розуміти мову, якою воно здійснюється, та безперешкодно складати нею письмові процесуальні документи і докази, що підлягають поданню до суду, та вчиняти усні процесуальні дії, визначені ч. 4 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI: робити заяви, давати показання і пояснення, заявляти клопотання і скарги, ставити запитання тощо [8]. І, навпаки, неволодіння мовою означає, що учасник адміністративного судочинства не розуміє мову, якою воно здійснюється, та не може безперешкодно реалізовувати вказані повноваження.

Поряд із вільним розумінням мови судочинства та можливістю складення за її допомогою письмових процесуальних документів і доказів та вчинення усних процесуальних дій окремі вчені пропонують додаткові критерії визначення володіння мовою судочинства.

О.М. Михайлов на основі аналізу судової практики вказує, що рівень володіння учасником процесу державною мовою має визначати адміністративний суд, адже саме на підставі ухвали суду перекладач допускається до справи або за клопотанням особи, яка бере участь у справі або призначається за ініціативи суду [12, с. 11].

Питання про володіння учасником адміністративного судочинства мовою, якою воно здійснюється, вирішується судом з урахуванням особи цього учасника, рівня його розвитку та інших обставин. Так, на думку І.І. Бунової, суд має враховувати суб'єктивну думку самої особи щодо здатності сприймати усну чи письмову мову [20, с. 15].

Таким чином, підставою залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві виступає неволодіння тим або іншим його учасником мовою судочинства. Неволодіння мовою судочинства свідчить про нерозуміння учасником адміністративного судочинства мови, якою воно здійснюється, та неможливість безперешкодної реалізації ним процесуальних

повноважень. Факт неволодіння учасником адміністративного судочинства мовою, якою воно здійснюється, підлягає встановленню судом із наданням йому повноважень щодо залучення у необхідних випадках спеціаліста-мовознавця.

Разом з тим, в даному випадку слід погодитись з позицією Т.М. Кузика, про те, що у випадку, якщо особа неграмотна, використовує індивідуальні жести чи міміку, компетентний сурдоперекладач, який запрошується органами досудового розслідування, судом чи сторонами може визначити ці особливості безпосередньо через спілкування з глухонімим чи особами, які проживають чи спілкуються з ним або ж скористатися порадами ще одного сурдоперекладача чи спеціаліста в цій сфері. Крім того, якщо глухоніма особа є неповнолітньою, то поряд із перекладачем, захисником та іншими учасниками кримінального провадження закон допускає участь законних представників, якими можуть бути батьки (усиновлювачі), опікуни чи піклувальники, члени його сім'ї, котрі мають представляти інтереси глухонімого та можуть посприяти правильному та точному перекладу [21, с. 60].

У КАС така підстава передбачена п. 3 ч. 1 ст. 38 КАС України, зокрема, перекладач підлягає відводу, якщо він прямо чи опосередковано зацікавлений у результаті розгляду справи. Ю.А. Прут, досліджуючи таку підставу відводу секретаря судового засідання, вказує, що застосувати її дуже складно, зважаючи на його повноваження, які пов'язані з виконанням організаційно-технічних функцій, тобто на те, що своєю діяльністю секретар судового засідання не впливає на судові рішення [22, с. 34].

Натомість Т.М. Кузик зазначає, що некомпетентність перекладача виражається не у складності розуміння учасника провадження та особи перекладача через особливий діалект чи відсутність перекладацької практики, а означає неспроможність перекладача правильно сприймати те, що підлягає перекладу, неправильно передавати запитання та відповіді тощо [21, с. 57–58].

У цьому разі перекладач, відповідно до п. 3 ст. 71 КАС України, може скористатись правом відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу. Якщо ж у будь-якої зі сторін адміністративного судочинства виникнуть сумніви щодо компетентності перекладача, доцільним є звернення до відповідного спеціаліста-мовознавця.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що перекладач є учасником адміністративного процесу зі спеціальними правами, який не має зацікавленості у результатах вирішення адміністративної справи, і його діяльність сприяє здійсненню правосуддя. Процесуальна роль перекладача в адміністративному процесі має вираз у створенні належних умов комунікації між судом і сторонами адміністративного судочинства, якщо окремі з них не володіють мовою судочинства. Діяльність перекладача опосередковано забезпечує реалізацію й інших засад адміністративного судочинства, зокрема законності, рівності всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, змагальності сторін, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
3. Коломоєць Т.О. Право особи на лінгвістичну (мовну) допомогу в адміністративному судочинстві: деякі теоретичні, нормативні та праксеологічні питання. Вісник Запорізького національного університету. 2016. № 4. С. 64–72.
4. Леоненко М.І. Правове положення перекладача як суб'єкта забезпечення принципу національної мови кримінального судочинства. Вісник Запорізького державного університету. 2003. №1. С. 1–7. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2729.pdf>.
5. Юридична енциклопедія за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ. Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. Т. 4: Н-П. 2002. 720 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page>.
7. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар за заг. ред. Р.О. Куїбіди. У 2 т. Т. 1. Київ. Книги для бізнесу, 2007. 552 с.
8. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/paran92#n92>.
9. Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, примусового повернення і примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні: Постанова пленуму Вищого адміністративного суду України від 25.06.2009 р. № 1. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_001760-09.
10. Ракитина Л.М. Участие специалистов в гражданском судопроизводстве: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Саратов, 1985. 18 с.
11. Софийчук Н.В. Производство следственных действий с участием иностранных граждан стран СНГ: по материалам Иркутской области: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2005. 30 с.
12. Михайлов О.М. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 22 с.
13. Адміністративне судочинство: навчальний посібник за заг. ред. проф. О.П. Рябенко. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 304 с.
14. Адміністративне процесуальне (судове) право України: підручник / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2007. 312 с.
15. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. О.М. Пасенюка. Київ. Юрінком Інтер. 2009. 704 с. URL: <http://uristinfo.net/adminpravo/232-naukovo-praktichnij-komentar-kas-ukrayini.html>.
16. Юридический энциклопедический словарь. 2-е изд. / Главный ред. Сухарев А.Я. Москва. Советская энциклопедия. 1987. 528 с.
17. Словник базової термінології з адміністративного права: навчальний посібник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ. Істина. 2010. 240 с.
18. Покрещук О.О., Фурса С.Я. Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значущих процесах: проблемні питання. Право України. 2000. № 10. С. 87–90.

19. Малярєнко В.Т. Про державну мову та перекладача у кримінальному процесі України. Голос України. 2006. № 175. С. 5.

20. Бунова И.И. Критерии, определяющие степень владения участником процесса языком судопроизводства. Российский судья. 2010. № 7. С. 14–17.

21. Кузик Т.М. Теоретико-правові та процесуальні аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 213 с.

22. Прут Ю.А. Процесуальний інститут відводу секретаря судового засідання в цивільному судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 2. С. 33–37.

*Коропатов О.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ*